

Xushmuomalalik nazariyasining asosiy tamoyillari va tilshunoslikdagi o‘rni

Andijon davlat universiteti
Axmedova Dildoraxon

Bugungi tilshunoslikda antroposentrizmning ahamiyatli bo‘lib, tilni inson omili orqali o‘rganish tilning tabiatini ochiq namoyon etmoqda. Xushmuomalalik ham insonning o‘ziga xos sifati va u insonlarning bir-biri bilan yaxshi munosabatda bo‘lishi, hurmat va ehtirom ko‘rsatishi, jamiyatda jamiyat azolari orasida totuvlikni ta‘minlashga xizmat qiladigan muhim fazilatdir. Bu tushuncha qadimdan insoniy fazilatlarning eng muhimlaridan biri bo‘lib kelgan va madaniyatlararo muloqotda, ishbilarmonlik aloqalarida, oilaviy va ijtimoiy hayotda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada xushmuomalalik tushunchasi, uning asosiy tamoyillari, jamiyat rivoji va tilde aks etishi yoritiladi.

Xushmuomalalik - bu insonlar o‘rtasidagi iliq munosabatlarni saqlashvamustahkamlashga xizmat qiluvchi muhimomil hisoblanadi. O‘zbek tilida xushmuomalalikstrategiyalari madaniy va lingvistik jihatdanboybo‘lib, insonlarning bir-biriga hurmat bilanmunosabatda bo‘lishiga asoslanadi. Ushbustrategiyalar ichiga murojaat shakllari, iltifot, yumshoq iboralar va bevosita gapirishdanqochish kabi usullar kiradi. Xushmuomalalikkommunikativ samaradorlikni oshirishbilanbirga, mojarolarni oldini olish vaijtimoiyhamkorlikni mustahkamlashda muhimrol o‘ynaydi.

O‘zbek tilshunosligidabadiiy matnlarning milliy-madaniy, kognitiv, psixolingvistik, lingvokulturologik, sotsiolingvistik, pragmatik hamdasotsiopragmatik xususiyatlarini tadqiq etishgabag‘ishlangan ilmiy izlanishlar chuqurlashib bormoqda. Bunday tadqiqotlardabadiiy asarlar ijtimoiy-madaniy hodisasifatidaqimmatli manbahisoblanadi, chunki undamillatning dunyoqarashi, ijtimoiy ko‘nikmalari vamadaniy qadriyatlari til orqali ifodalanadi. Ushbu dissertatsiyamizdasotsiopragmatik metodologiyagaasoslanib, Tohir Malik asarlaridagi qahramonlar nutqidatil vamadaniyat indikatorlari orqali namoyon bo‘ladigan kommunikativ strategiyalar, xususan, xushmuomalalik, madaniy konvensiyalargaasoslangan nutq usullariniilmiy jihatdan tahlil qilganmiz.Ushbu yondashuv badiiy asarlardagi muloqotlarni chuqur tahlil qilish hamdaqahramonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni aniqlashgaimkon bergan. Shu orqali obrazlarning

til orqali jamiyatdagi o'rni, mavqeyini aniq ifodalanadi, muloqotdagi xushmuomalalik aktlari orqali ularning ijtimoiy roli namoyon bo'ladi.

Xushmuomalalik – insoniy fazilatlarning muhim jihatlaridan biri bo'lib, ijtimoiymuloqotda katta ahamiyat kasb etadi. U xushfe'llikka qaraganda kengroq tushunchani ifodalaydi va insonning nafaqat xulq-atvori, balki nutqi orqali ham namoyon bo'ladi. Xushmuomalalik muloyimlik, murosai-madora, ohistalik va tagdorlik kabi fazilatlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, u axloqiy me'yorlar asosida shakllangan tartibli xatti-harakat bo'lib, birovga nojo'ya gap aytmaslik, suhbat jarayonida hurmat saqlash, qo'pol muomaladanyiroq bo'lish hamda his-tuyg'ularni nazorat qilishni talab etadi. Xushmuomalalik insonning madaniyati va odobini aks ettiruvchi ma'naviy boylik sanaladi. U suhbatdoshlarning kayfiyatini ko'tarish, ularning dilini yorug' qilish va ko'ngilga taskin berish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Xushmuomalalik samimiyatning ko'rinishi bo'lib, Alisher Navoiy ta'biri bilan aytganda, "Har kimki chuchuk so'z elga izhor aylar, Har nechani ag'yor durur yor aylar." Hayotiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ko'plab kelishmovchilik va mojarolarning ildizi odatda qo'pol so'zlar va yomon muomalaga borib taqaladi. Kimdir beparvo yoki o'ylamay aytilgan gap bilan boshqani xafa qilsa, bu o'zaro tushunmovchilik va kelishmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Xushmuomalalik insonning hayotida katta muvaffaqiyatlarga erishish omillaridan bir bo'lib, hatto taraqqiy etgan jamiyat qurilishida ham asosiy rol o'ynaydi. Shuboi turlidavrlarda donishmand mutafakkirlar va allomalar xushmuomalalikning ahamiyatiga alohida urg'u berib kelganlar. Ular har doim boshqalarga yoqimli so'zlar aytishga, muloyim nutq ishlatishga undaganlar. Yaxshi so'z inson obro'sini oshirib, unga do'stlar orttiradi va jamiyatda hurmat qozonishiga xizmat qiladi. Tarixiy va adabiy manbalarimizning har bir sahifasida shirin so'zlik, suhbat odobi va axloqiy tarbiya haqidagi ibratli fikrlarga duch kelishimiz mumkin. Chunki hayotiy tajribalar asosida shakllangan xushmuomalalik va muloqot odoblari har qanday davrda ham muhim ahamiyat kasb etgan. Amir Xusrav Dehlaviy suhbat odobiga katta e'tibor qaratgan mutafakkirlardan bir bo'lib, u yomon niyatli, sovuq muomalali odamlardan uzoq yurishni tavsiya etgan. Uning fikricha, xushmuomalalik bilan olib borilgan har qanday ish, suhbat yoki maslahat pirovard natijada ijobiy samara beradi. Aksincha, qo'pol muomala, jizzakilik

va tajanglik esainsonningaxloqsizligini ifoda etadi. Haqiqiy xushmuomalalik burch sifatida qabul qilinishi lozim, chunki inson sha'nini ulug'laydigan muhim fazilatlardan biridir. O'zbek tilidagi xushmuomalalik strategiyalari muloqotda hurmat, uyg'unlikvabilvositalikni ta'kidlaydigan madaniy me'yorlar va ijtimoiy kutishlar asosida shakllanadi. Ushbu tadqiqot natijalari o'zbek nutqida keng qo'llaniladigan bir qanchaasosiyxushmuomalalik strategiyalarini, jumladan, hurmat, bilvosita nutq va yumshatishusullariniajratib ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy (1932). O'tkan kunlar. Toshkent: O'zbekiston.
2. Alisher Navoiy (1483). Xamsa. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Bouz E. H. L. Politeness and Social Interaction.2002. Oxford University Press.
4. Brown P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
5. Culpeper J. (2011). Impoliteness: Using language to cause offence. Cambridge University Press.